

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2021.6(137).27

Філоненко Л. В.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри здоров'я людини і фізичної реабілітації,
Рівненський Національний університет водного господарства та природокористування

Поляновская О.Р.
доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Сівак Н. А.
доцент, кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Бабій І. В.
доцент, кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Дуб І.М.
доцент, кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту,
Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»

Кулеша-Любінець М. М.
доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ В ПІДЛІТКІВ ДО ІНШОЇ ЛЮДИНИ В ЦЕНТРАХ РЕАБІЛІТАЦІЇ

На сьогодні існує ряд заходів і проєктів, покликаних допомогти вихованцям реабілітаційних центрів успішно адаптуватися до життя та навчитися взаємодіяти з іншими людьми. Певна пригніченість дитини у реабілітаційному центрі породжує пасивність, байдужість до проблем інших, протести чи бажання привернути увагу виявляється у хуліганських вчинках, дитячому насиллі, глузуванні, цькуванні інших і навіть жорстокості. Розмиті уявлення щодо вияву ціннісного ставлення до людини. Особливо це стосується дітей з негативним життєвим досвідом, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Такі діти всіляко намагаються заволодіти увагою, обмежити контакти з іншими, йдуть на конфлікти, оскільки не розуміють сутності ціннісного ставлення до іншої людини. Тому у вихованні ціннісного ставлення до іншої людини педагоги мають враховувати історію життя та досвід дитини, конфіденційно обговорювати з нею її проблеми, приймати вихованця таким, яким він є, залучати його до активної взаємодії з іншими учнями, виявляти до школяра любов і довіру, налаштовувати його на майбутнє та пошук свого призначення й сенсу життя, розвивати здібності дитини. Умови, в яких перебувають вихованці інтернатних закладів не можна назвати сприятливими через їх зорієнтованість на директивний авторитарний стиль виховання, нівелювання особистості. Водночас зарубіжні заклади інтернатного типу оптимізують ціннісний потенціал людини шляхом покращання умов та використання персонального підходу до моральних потреб дитини, розвитку її задатків і здібностей. У школах-інтернатах вихованці навчаються самостійно вирішувати різні життєві проблеми, їхні контакти з однолітками є постійними. Школярі добре знають один одного, згуртовані, що допомагає їм колективно прийняти рішення і досягти мети. Однак, є сильним тиском на окрему особистість, яка повинна приймати загальні правила життя. Часто це призводить до руйнування особистісної Я – концепції, прагнення бути як усі.

Ключові слова: адаптація до життя, взаємодія з іншими людьми, дитяче насилля, негативний життєвий досвід, діти-сироти, батьківське піклування, інтернатні заклади.

Filonenko Lesya, Polianovska Olha, Sivak Nataliia, Babii Inna, Dub Igor, Kulesha-Liubinetz Myroslava. The determination of the state of formation of a value attitude in adolescents to another person in rehabilitation centers. Today, there are several activities and projects designed to help pupils of rehabilitation centers successfully adapt to life and learn to interact with other people. A certain suppression of a child in the rehabilitation center gives rise to passivity, indifference to the problems of others, protests, or a desire to attract attention is found in hooligan acts, child violence, ridicule, taunting, harassment of others, and even cruelty. There are blurred ideas about the manifestation of a value attitude towards a person. This is especially true for children with negative life experiences, orphans, and children deprived of parental care. Such children try to gain attention in every way, limit contact with others and go to conflicts because they don't understand the essence of a value attitude to another person. Therefore, in raising a value attitude towards another person, teachers should take into account the life story and experience of a child, confidentially discuss his problems with him, accept the pupil as he is, involve him in active interaction with other pupils, show love and trust in a pupil, tune him for the future and search for his purpose and meaning of life, develop the child's abilities. The conditions in which pupils of boarding schools are located cannot be called favorable due to their orientation towards a policy authoritarian style of education, leveling the personality. At the same time, foreign boarding schools optimize the value potential of a person by improving conditions and using a personal approach to the moral needs of a child, developing his/her needs and abilities. In boarding schools, pupils learn to independently solve various life problems; their contacts with peers are constant. Pupils know each other well, they are united, which helps them make a decision collectively and achieve goals. However, pressure on an individual is strong, which must adopt general rules of life. This often leads to the destruction of the personal Self - the concept, the

desire to be like everyone else.

Keywords: *adaptation to life, interaction with other people, child violence, negative life experience, orphans, parental care, boarding schools.*

Постановка проблеми. На сьогодні існує ряд заходів і проектів, покликаних допомогти вихованцям реабілітаційних центрів успішно адаптуватися до життя та навчитися взаємодіяти з іншими людьми. Серед них слід виокремити: проект «Трансформація державної системи інститутів піклування про дитину та розвиток сімейної моделі опікунства як позитивної альтернативи інституціональній системі управління та виховання дітей в Україні» (1998–2000), проект та програма «Підготовка випускників інтернатних закладів до самостійного життя» за сприяння Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та державного інституту проблем сім'ї та молоді (2002 р).

Слід зауважити, що сучасні школи-інтернати характеризуються специфічним контингентом вихованців.

Схарактеризуємо основні особливості вихованців інтернатних закладів, які значно утруднюють процес формування ціннісного ставлення до іншої людини.

Для більшості вихованців інтернатних закладів характерним є деприваційний синдром.

Аналіз актуальних досліджень. Ми поділяємо думку дослідників, які визначає депривацію як втрату особистістю «можливості задоволення тих чи інших потреб, або позбавлення її якогось бажаного об'єкта чи людини, що сприяють задоволенню цих потреб» [1-20].

Тривале розлучення дітей з батьками та незадоволення потреб у любові, піклуванні, прийнятті її такою, як вона є, стає причиною відхиленя у поведінці, несформованості емоційної сфери, відчуженості, недовіри до інших людей.

Дослідники В. Вінс [21], Я. Гошовський [22], Л. Долинська [23], Й. Лангмейєр [24] та інші стверджують, що для дітей, які виховуються поза межами сім'ї характерним є деприваційний синдром.

Зарубіжні дослідники Й. Лангмейєр і З. Матейчек [24, с. 93–108] зафіксували формування таких типів деприваційної особистості:

– «пригнічений тип» – характеризується пасивністю, апатичністю, що ускладнює діагностику; інколи таких дітей відносять до групи розумово відсталих;

– «соціальні провокації» – характеризується контрастними емоційними проявами, що виникають унаслідок постійного проживання в закритих установах;

– «гіперактивний тип» – характеризується різко вираженими тенденціями демонстративної поведінки, яскравою зацікавленістю всім навколишнім, що сприймається самими вихованцями, як гра, забава;

– добре «приспособлені діти» – наявність компенсаторної поведінки, ненажерливості, ранніх сексуальних зв'язків, нарцисизму тощо.

У дослідженнях білоруських психологів Н. Іванюк, А. Маханько [25] звертається увага на специфіку морального розвитку вихованців дитячих будинків та реабілітаційних центрів, зокрема депривацію, що виникає у результаті обмеження або позбавлення можливості задоволення потреб дитини.

Науковець Л. Карпушевська [26, с. 51] переконана, що тривала депривація (материнська і батьківська) може негативно позначитися на розвитку дитини та ускладнювати стосунки з іншими людьми, що виявляється у нездатності об'єктивно оцінювати себе та інших, неконгруентності та дисгармонізації образу Я, одноманітності якісного забарвлення емоційної сфери, що призводить до нестійкого виховного ефекту, нестабільного розвитку, формування розмитої Я–концепції, конформізму, інфантилізму.

Часто негативний досвід перебування дитини у сім'ї є травматичним і супроводжується ігноруванням її природних потреб. Таке несприятливе оточення унеможлиблює теплі стосунки з дорослими, що б визначало ціннісне ставлення до батьків та інших людей. Тому підлітки, які навчаються в інтернатних закладах або ідеалізують батьків, приписуючи їм ті якості, якими вони не володіють або зневажають їх [27, с. 92–93].

Мета полягає у визначенні стану сформованості ціннісного ставлення в підлітків до іншої людини в центрах реабілітації.

Виклад основного матеріалу. Відхилення у сфері спілкування та взаємодії з оточуючими, поверховість почуттів, що призводить до переживання власної непотрібності, втрати своєї особистої цінності та цінності іншої людини» [28, с. 90]; почуття образи та гніву до недбалого ставлення батьків [27, с. 93].

Дослідниця В. Шкуркіна [29, с. 61] стверджує, що для всіх дітей, які виховуються в дитячих будинках та інтернатах, характерні відхилення у спілкуванні з дорослими. Попри те, що діти вимагають підвищеної уваги, доброзичливості та соціальних контактів, спостерігається абсолютне незадоволення цієї потреби. Це обумовлено частою зміною вихователів та педагогів, відсутністю стійких емоційних контактів, що впливає на моральне та духовне життя вихованців, яке, переважно, є надто регламентованим та одноманітним, позбавленим особистісного простору. Діти також обмежені у виборі контактів з дорослими та однолітками, що спричиняє емоційну самотність і є причиною нездатності конструктивно взаємодіяти з іншими людьми у дорослому житті.

Певна пригніченість дитини у реабілітаційному центрі породжує пасивність, байдужість до проблем інших, протести чи бажання привернути увагу виявляється у хуліганських вчинках, дитячому насиллі, глузуванні, цькуванні інших і навіть жорстокості.

В стосунках з дорослими переважають рентні настрої, коли дорослі сприймаються як обслуга; в стосунках з ровесниками переважає суперництво; в ставленні до молодших і слабших часто мають місце зневага, грубість, агресія. В цілому взаємини вихованців реабілітаційних центрів збіднені; мотивація спілкування часто носить вузько прагматичний та споживацький характер [30, с. 52].

Для підлітків, які виховуються в школах-інтернатах, характерним є ряд негативних проявів у ставленні до інших.

Серед них: дії лише у власних цілях та інтересах; невміння і небажання працювати в колективі і робити щось заради інших; неадекватно завищена самооцінка, нездатність піклуватися про інших; уникнення відповідальності та пошуки причин невдач у зовнішніх обставинах [31, с. 117].

Відсутність авторитетної дорослої людини у житті підлітка, емоційної прив'язаності, безумовної любові є причиною втрати інтересу до життя чи зниження активності, нерозуміння значущості моральних цінностей, несформованості принципів. У підлітків розвивається конформність, тобто залежність від інших, що робить цих дітей легкою здобиччю кримінальних структур [32, с. 23].

Розмиті уявлення щодо вияву ціннісного ставлення до людини. Особливо це стосується дітей з негативним життєвим досвідом, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Такі діти всіляко намагаються завладати увагою, обмежити контакти з іншими, йдуть на конфлікти, оскільки не розуміють сутності ціннісного ставлення до іншої людини. Тому у вихованні ціннісного ставлення до іншої людини педагоги мають враховувати історію життя та досвід дитини, конфіденційно обговорювати з нею її проблеми, приймати вихованця таким, яким він є, залучати його до активної взаємодії з іншими учнями, виявляти до школяра любов і довіру, налаштовувати його на майбутнє та пошук свого призначення й сенсу життя, розвивати здібності дитини.

Зниження емпатії. Зокрема, Н. Палієва [33, с. 149–150] визначила риси емоційного портрету вихованця інтернатного закладу, для якого характерним є: знижений фон настрою; одноманітність емоційно-експресивних засобів спілкування; схильність до швидкої зміни настрою; одноманітність і стереотипність емоційних проявів; неадекватні форми емоційного реагування на схвалення та зауваження (від пасивності до байдужості, від агресивності до ворожості); підвищена схильність до страхів, тривожності і занепокоєності; надзвичайна імпульсивність, афектна вибуховість.

Виховання ціннісного ставлення до іншої людини в закладах інтернатного типу має здійснюватися з опорою на емоційну сферу вихованців.

Формування моральних цінностей у реабілітаційному центрі може бути цілеспрямованим, з одного боку, за допомогою виховних заходів етичного характеру, з іншого, – шляхом створення умов психологічного комфорту та заохочення учнів до використання моральних цінностей у стосунках з іншими людьми як більш ефективних. Створення позитивно сприятливого виховного середовища з метою виховання моральних цінностей цілком відповідає сучасному особистісно зорієнтованому підходу до виховання.

У нашому дослідженні особистісно зорієнтований підхід є провідним науковим підходом, що визначає ціннісне ставлення до особистості вихованця. Основні положення особистісно зорієнтованого підходу, розроблені у працях І. Беха [34], К. Журби [35], О. Сухомлинської [36], К. Чорної [37], І. Шкільної [38] знайшли відображення у концепції виховання гуманістичних цінностей [39, с. 4–11], які ми розглядаємо як передумову «практично-дійового ставлення людини до світу» [39, с. 4]. Зазначений підхід допоможе дитині краще зрозуміти, що є благом для неї та для інших, поважати оточуючих, бути уважним до їхніх проблем, рахуватись з думкою. Проводячи постійно час разом, діти добре знають сильні і слабкі сторони один одного, що не лише важливо у підтримці, дружбі, а й різного роду маніпуляціях, використанні слабших чи молодших за себе дітей як засобу.

Виховання особистості передбачає використання компетентнісного підходу, що забезпечує оволодіння компетенціями, необхідними для життя і ефективної взаємодії у суспільстві, й протистоїть знанцевому підходу з відірваною від життя ретрансляцією знань, примусовими формами впливу на дітей, авторитарному стилю виховання, ієрархії у закладі освіти та у стосунках з дорослими.

Компетентнісний підхід визначає здатність вихованців реабілітаційних центрів приймати зважені етичні рішення, готовність керуватися у житті гуманістичними та демократичними принципами, розвиток критичного мислення та комунікативних навичок, вміння цінувати інших людей, оволодіння підлітками уміннями самостійно реалізовувати свої життєві плани, відстоювати моральну позицію.

Для успішної роботи з учнями реабілітаційних центрів щодо формування ціннісного ставлення до іншої людини потрібно перед початком такої діяльності за допомогою емпіричних методів встановлювати відмінність аксіологічних позицій вихованців в порівнянні з учнями аналогічних закладів освіти. Потрібно виходити із припущення, що діти інтернатних установ знаходяться в менш сприятливих умовах щодо утворення, формування та закріплення ціннісних диспозицій у порівнянні із дітьми, які зростають в умовах більш-менш благополучної сім'ї [40, с. 36–46].

Висновки. Умови, в яких перебувають вихованці інтернатних закладів не можна назвати сприятливими через їх зорієнтованість на директивний авторитарний стиль виховання, нівелювання особистості. Водночас зарубіжні заклади інтернатного типу оптимізують ціннісний потенціал людини шляхом покращання умов та використання персонального підходу до моральних потреб дитини, розвитку її задатків і здібностей.

У школах-інтернатах вихованці навчаються самостійно вирішувати різні життєві проблеми, їхні контакти з однолітками є постійними. Школярі добре знають один одного, згуртовані, що допомагає їм колективно прийняти рішення і досягати мети. Однак, є сильним тиск на окрему особистість, яка повинна приймати загальні правила життя. Часто це призводить до руйнування особистісної Я – концепції, прагнення бути як усі.

Література:

1. Кремень В.Г. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; відповід. ред. Василь Григорович Кремень.]. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Філоненко Л. В., Демченко І. І., Прокопчук В.І., Замашкіна О.Д., Зленко Н. М., Шевчук К. Д., Фурдуй С. Б., Максимчук Б. А. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ В СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДАХ / », 017 «Фізичне виховання і спорт» – (Наказ Міністерства освіти і науки № 886 від 02.07.2020). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія № 15. Науковопедагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. –

Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. – Випуск 3 (123) 20. – 178 с. (С. 147-154)

3. Філоненко Л. В., Фурдуй С. Б., Максимчук Б. А., Демченко І. І., Височан Л. М., Плетеницька Л. С., Котловий С. А., Максимчук І. А. Історичні аспекти формування ціннісного ставлення до людини в учнів шкіл-інтернатів спортивного спрямування / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науковопедагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. – Випуск 1 (121) 20. – с. 114 (С. 107-112)

4. Komogorova, M., Maksymchuk, B., Bernatska, O., Lukianchuk, S., Gerasymova, I., Popova, O., Matviichuk, T., Solovyov, V., Kalashnik, N., Davydenko, H., Stoliarenko, O., Stoliarenko, O., & Maksymchuk, I. (2021). Pedagogical Consolidation of Pupil-Athletes? Knowledge of Humanities. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(1). <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/367>

5. Melnyk, N., Maksymchuk, B., Gurevych, R., Kalenskyi, A., Dovbnya, S., Groshovenko, O., & Filonenko, L. (2021). The Establishment and Development of Professional Training for Preschool Teachers in Western European Countries. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(1). <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/369>

6. Nerubasska, A., Palshkov, K., & Maksymchuk, B. (2020). A Systemic Philosophical Analysis of the Contemporary Society and the Human: New Potential. *Postmodern Openings*, 11(4), 275-292. <https://doi.org/10.18662/po/11.4/235>

7. Maksymchuk, B., Gurevych, R., Matviichuk, T., Surovov, O., Stepanchenko, N., Opushko, N., Sitovskiy, A., Kosynskiy, E., Bogdanyuk, A., Vakoliuk, A., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2020a). Training Future Teachers to Organize School Sport. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 310-327. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/347>

8. Palamarchuk, O., Gurevych, R., Maksymchuk, B., Gerasymova, I., Fushtey, O., Logutina, N., Kalashnik, N., Kyliivnyk, A., Haba, I., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2020). Studying Innovation as the Factor in Professional Self-Development of Specialists in Physical Education and Sport. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 118-136. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/337>

9. Onishchuk, I., Ikonnikova, M., Antonenko, T., Kharchenko, I., Shestakova, S., Kuzmenko, N., & Maksymchuk, B. (2020). Characteristics of Foreign Language Education in Foreign Countries and Ways of Applying Foreign Experience in Pedagogical Universities of Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3), 44-65. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308>

10. Maksymchuk, B., Matviichuk, T., Solovyov, V., Davydenko, H., Soichuk, R., Khurtenko, O., Groshovenko, O., Stepanchenko, N., Andriychuk, Y., Grygorenko, T., Duka, T., Pidlypniak, I., Gurevych, R., Kuzmenko, V., & Maksymchuk, I. (2020b). Developing Healthcare Competency in Future Teachers. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3), 24-43. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/307>

11. Gerasymova, I., Maksymchuk, B., Bilozero, M., Chernetska, Yu., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2019). Forming professional mobility in future agricultural specialists: the sociohistorical context. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 11 (4), 345-361. <http://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/1604/pdf>

12. Sheremet M., Leniv Z., Loboda V., Maksymchuk B. (2019) The development level of smart information criterion for specialists' readiness for inclusion implementation in education. *Information Technologies and Learning Tools*, 72, 273-285. <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2561>

13. Nerubasska, A., Maksymchuk, B. (2020). The Demarkation of Creativity, Talent and Genius in Humans: a Systemic Aspect. *Postmodern Openings*, 11 (2), 240-255. <https://www.lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2625>

14. Melnyk, N., Bidyuk, N., Kalenskyi, A., Maksymchuk, B., Bakhmat, N., Matvienko, O., Matviichuk, T., Solovyov, V., Golub, N., & Maksymchuk, I. (2019). Modely y orhanyzatsyone osobyne profesionalne obuke vaspytacha u rojedynum zemlyama Evropske Unyje y u Ukrayny [Models and organizational characteristics of preschool teachers' professional training in some EU countries and Ukraine]. *Zbornik Instituta za pedagogoska istrazivanja*, 51(1), 46-93. <https://doi.org/10.2298/ZIP1901046M>

15. Bakhmat, N., Maksymchuk, B., Voloshyna, O., Kuzmenko, V., Matviichuk, T., Kovalchuk, A. ... Maksymchuk, I. (2019). Designing cloud-oriented university environment in teacher training of future physical education teachers. *Journal of Physical Education and Sport*, 19 (4), 1323-1332. <http://efsupit.ro/images/stories/august2019/Art%20192.pdf>

16. Behas, L., Maksymchuk, B., Babii, I., Tsybmal-Slatvinska, S., Golub, N., Golub, V. ... Maksymchuk, I. (2019). The influence of tempo rhythmic organization of speech during gaming and theatrical activities on correction of stammering in children. *Journal of Physical Education and Sport*, 19 (4), 1333-1340. <http://efsupit.ro/images/stories/august2019/Art%20193.pdf>

17. Beziudnyi O., Kravchenko O., Maksymchuk B., Mishchenko M., Maksymchuk, I. (2019) Psycho-correction of burnout syndrome in sports educators (2019). *Journal of Physical Education and Sport*, 19 (3), Art 230 pp. 1585. <http://efsupit.ro/images/stories/septembrie2019/Art%20230.pdf>

18. Halaidiuk, M., Maksymchuk, B., Khurtenko, O., Zuma, I., Korytko, Z., Andrieieva, R. ... Maksymchuk, I. (2018). Teaching approaches in extracurricular physical activities for 12-14-year-old pupils under environmentally unfavourable conditions. *Journal of Physical Education and Sport*, 18 (4), 2284-2291. <http://efsupit.ro/images/stories/decembrie2018/Art%20344.pdf>

19. Maksymchuk, I., Maksymchuk, B., Frytsiuk, V., Matviichuk, T., Demchenko, I., Babii, I. ... Savchuk, I. (2018). Developing pedagogical mastery of future physical education teachers in higher education institutions. *Journal of Physical Education and Sport*, 18 (2), 810-815. <http://efsupit.ro/images/stories/iunie2018/Art%20119.pdf>

20. Sitovskiy A., Maksymchuk B., Kuzmenko V., Nosko Y., Korytko Z., Bahinska O. ... Maksymchuk, I. (2019). Differentiated approach to physical education of adolescents with different speed of biological development (2019). *Journal of Physical Education and Sport*, Vol.19 (3), Art 222, pp. 1532 – 1543. <http://efsupit.ro/images/stories/august2019/Art%20192.pdf>

21. Вінс В. А. Психологічні особливості переживання вікової кризи підлітками школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : дис. ... канд. ... психол. наук. Переяслав-Хмельницький, 2003. 208 с.

22. Гошовський Я. О. Становлення образу «Я» в підлітків шкіл-інтернатів в умовах депривації батьківського впливу : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 1995. 117 с.
23. Долинська Л. В., Улунова Г. Є. Ускладнене спілкування в учнів шкіл-інтернатів : навч.-метод. посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. 119 с.
24. Лангмейер И., Матейчек З. Психологическая депривация в детском возрасте. Прага : Авиценум, 1984. 334 с.
25. Иванюк Н. А., Маханько А. М. Некоторые аспекты содействия социальной адаптации воспитанников интернатных учреждений / под ред. : Н. А. Иванюк, А. М. Маханько. Минск : РУМЦ, 2003. 118 с.
26. Карпушевська Л. Р. Виховання статевої культури старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 200 с.
27. Карпушевська Л. Р. Аналітично-орієнтована арт-терапія як засіб педагогічної підтримки статево-рольового самовизначення старшокласників інтернатних закладів. Наукові праці : наук.-метод. журн. Миколаївського державного університету ім. Петра Могили. Миколаїв, 2010. С. 91–95.
28. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: дис. ... д-ра. пед. наук. Київ, 2011. 512 с.
29. Шуркіна В. М. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в умовах інтернатного закладу. Практична психологія і соціальна робота. 2004. №4(61). С. 60–62.
30. Канішевська Л. В. Науково-педагогічні основи соціально-педагогічної реабілітації вихованців інтернатних закладів: науково-методичний посібник / (кер. автор. колективу Л. В. Канішевська). Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2004. 102 с.
31. Долматова В. Н. Психолого-педагогические условия преодоления иждивенческой позиции воспитанников детского дома : дис. ... канд. психол. наук. Липецк, 2008. 171 с.
32. Березин С. В., Евдокимова Ю. Б. Социальное сиротство: дети и родители : материалы к курсу «Педагогическая психология». Самара : Универс-групп, 2003. 52 с.
33. Палиева Н. А. Воспитание и личностное развитие детей-сирот в условиях альтернативных форм жизнеустройства дисс. ... д-ра пед. наук. Ставрополь, 2008. 465 с.
34. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія 1997. №1. С. 124–129.
35. Журба К. О. Виховання духовної культури у підлітків : методичні рекомендації. Київ, 2004. 65 с.
36. Сухомлинська О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. Шлях освіти. 1996. № 1. С. 24–27.
37. Чорна О. О. Показники та рівні сформованості у молодших школярів шанобливого ставлення до людей. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Київ : Міленіум, 2006. Вип. 15. С. 133–137.
38. Шкільна І. М. Виховання гуманістичних цінностей старших підлітків у взаємодії сім'ї і школи : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 190 с.
39. Бех І. Д., Ганусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі» Шкільний світ. 2005. №45. С. 4–11.
40. Білецька І. О. Зміст та структура цінності іншої людини. Наука і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 2003. Т. XXXVII. С. 36–46.
41. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; відповід. ред. Василь Григорович Кремень.]. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

References

1. Kremen, V. G. (2008). Encyclopedia of Education. Kiev, 1040.
2. Filonenko, L.V., Demchenko, I.I., Prokopchuk, V.I., Zamashkina, O.D., Zlenko, N.M., Shevchuk, K.D., Furdud, S.B., Maksymchuk, B.A. (2020). THEORETICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH ON THE PROBLEM OF THE FORMATION OF VALUE RELATIONS IN SPICIALIZED INSTITUTIONS. Scientific Journal of M.P. Drahomanov National Pedagogical University, 15. Scientific-pedagogical problems of physical culture (physical culture and sport), 3 (123) 20. 178 p. (147-154)
3. Filonenko, L. V., Furdud, S. B., Maksymchuk B. A., Demchenko, I. I., Vysochan, L. M., Pletenytska, L. S., Kotlovyi, S. A., Maksymchuk, I. (2020). Historical aspects of the formation of a value attitude towards a person among pupils of sports boarding schools. / Scientific Journal of M.P. Drahomanov National Pedagogical University, 15. Scientific-pedagogical problems of physical culture (physical culture and sport), 1 (121) 20. 114 (107-112)
4. Komogorova, M., Maksymchuk, B., Bernatska, O., Lukianchuk, S., Gerasymova, I., Popova, O., Matviichuk, T., Solovyov, V., Kalashnik, N., Davydenko, H., Stoliarenko, O., Stoliarenko, O., & Maksymchuk, I. (2021). Pedagogical Consolidation of Pupil-Athletes? Knowledge of Humanities. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 13(1). <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/367>
5. Melnyk, N., Maksymchuk, B., Gurevych, R., Kalenskyi, A., Dovbnya, S., Groshovenko, O., & Filonenko, L. (2021). The Establishment and Development of Professional Training for Preschool Teachers in Western European Countries. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 13(1). <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/369>
6. Nerubasska, A., Palshkov, K., & Maksymchuk, B. (2020). A Systemic Philosophical Analysis of the Contemporary Society and the Human: New Potential. Postmodern Openings, 11(4), 275-292. <https://doi.org/10.18662/po/11.4/235>
7. Maksymchuk, B., Gurevych, R., Matviichuk, T., Surovov, O., Stepanchenko, N., Opushko, N., Sitovskiy, A., Kosynskiy, E., Bogdanyuk, A., Vakoliuk, A., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2020a). Training Future Teachers to Organize School Sport. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 12(4), 310-327. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/347>
8. Palamarchuk, O., Gurevych, R., Maksymchuk, B., Gerasymova, I., Fushyey, O., Logutina, N., Kalashnik, N., Kylyvnyk, A., Haba, I., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2020). Studying Innovation as the Factor in Professional Self-Development

- of Specialists in Physical Education and Sport. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 118-136. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/337>
9. Onishchuk, I., Ikonnikova, M., Antonenko, T., Kharchenko, I., Shestakova, S., Kuzmenko, N., & Maksymchuk, B. (2020). Characteristics of Foreign Language Education in Foreign Countries and Ways of Applying Foreign Experience in Pedagogical Universities of Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3), 44-65. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308>
10. Maksymchuk, B., Matviichuk, T., Solovyov, V., Davydenko, H., Soichuk, R., Khurtenko, O., Groshovenko, O., Stepanchenko, N., Andriychuk, Y., Grygorenko, T., Duka, T., Pidlypniak, I., Gurevych, R., Kuzmenko, V., & Maksymchuk, I. (2020b). Developing Healthcare Competency in Future Teachers. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3), 24-43. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/307>
11. Gerasymova, I., Maksymchuk, B., Bilozero, M., Chernetska, Yu., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2019). Forming professional mobility in future agricultural specialists: the sociohistorical context. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 11 (4), 345-361. <http://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/1604/pdf>
12. Sheremet M., Leniv Z., Loboda V., Maksymchuk B. (2019) The development level of smart information criterion for specialists' readiness for inclusion implementation in education. *Information Technologies and Learning Tools*, 72, 273-285. <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2561>
13. Nerubasska, A., Maksymchuk, B. (2020). The Demarkation of Creativity, Talent and Genius in Humans: a Systemic Aspect. *Postmodern Openings*, 11 (2), 240-255. <https://www.lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2625>
14. Melnyk, N., Bidyuk, N., Kalenskyi, A., Maksymchuk, B., Bakhmat, N., Matvienko, O., Matviichuk, T., Solovyov, V., Golub, N., & Maksymchuk, I. (2019). Modely y orhanyzatsiyone osobyne profesyonalne obuke vaspytacha u pojedynym zemlyama Evropske Unyje y u Ukrayiny [Models and organizational characteristics of preschool teachers' professional training in some EU countries and Ukraine]. *Zbornik Instituta za pedagogoska istrazivanja*, 51(1), 46-93. <https://doi.org/10.2298/ZIPI1901046M>
15. Bakhmat, N., Maksymchuk, B., Voloshyna, O., Kuzmenko, V., Matviichuk, T., Kovalchuk, A. ... Maksymchuk, I. (2019). Designing cloud-oriented university environment in teacher training of future physical education teachers. *Journal of Physical Education and Sport*, 19 (4), 1323-1332. <http://efsupit.ro/images/stories/august2019/Art%20192.pdf>
16. Behas, L., Maksymchuk, B., Babii, I., Tsymbal-Slatvinska, S., Golub, N., Golub, V. ... Maksymchuk, I. (2019). The influence of tempo rhythmic organization of speech during gaming and theatrical activities on correction of stammering in children. *Journal of Physical Education and Sport*, 19 (4), 1333-1340. <http://efsupit.ro/images/stories/august2019/Art%20193.pdf>
17. Bezliudnyi O., Kravchenko O., Maksymchuk B., Mishchenko M., Maksymchuk, I. (2019) Psycho-correction of burnout syndrome in sports educators (2019). *Journal of Physical Education and Sport*, 19 (3), Art 230 pp. 1585. <http://efsupit.ro/images/stories/septembrie2019/Art%20230.pdf>
18. Halaidiuk, M., Maksymchuk, B., Khurtenko, O., Zuma, I., Korytko, Z., Andrieieva, R. ... Maksymchuk, I. (2018). Teaching approaches in extracurricular physical activities for 12-14-year-old pupils under environmentally unfavourable conditions. *Journal of Physical Education and Sport*, 18 (4), 2284-2291. <http://efsupit.ro/images/stories/decembrie2018/Art%20344.pdf>
19. Maksymchuk, I., Maksymchuk, B., Frytsiuk, V., Matviichuk, T., Demchenko, I., Babii, I. ... Savchuk, I. (2018). Developing pedagogical mastery of future physical education teachers in higher education institutions. *Journal of Physical Education and Sport*, 18 (2), 810-815. <http://efsupit.ro/images/stories/iunie2018/Art%20119.pdf>
20. Sitovskiy A., Maksymchuk B., Kuzmenko V., Nosko Y., Korytko Z., Bahinska O. ... Maksymchuk, I. (2019). Differentiated approach to physical education of adolescents with different speed of biological development (2019). *Journal of Physical Education and Sport*, Vol.19 (3), Art 222, pp. 1532 - 1543. <http://efsupit.ro/images/stories/august2019/Art%20192.pdf>
21. Vins, V. A. (2003). Psychological features of teenagers experiencing an age crisis at boarding schools for orphans and children deprived of parental care. PhD thesis.. Pereyaslav-Khmelnytsky, 208.
22. Hoshovskyi, Ya. O. (2005). The formation of the image of "I am" among teenagers of boarding schools in conditions of deprivation of parental influence. PhD thesis.. Kiev, 117.
23. Dolynska, L.V., Ulunova, H.Ye. (2005). Difficult communication among pupils of boarding schools: educational. Study guide. M.P. Dragomanov NPU. Kiev. 119.
24. Langmeyer, I., Mateychek, S. (1984). Psychological deprivation in the children's exaltation of Prague. 334.
25. Ivanyuk, N. A., Makhanko, A. M. (2003). Some aspects of promoting the social adaptation of pupils of residential institutions. Minsk.118.
26. Karpushevska, L. R. (2014). Education of sexual culture of high school pupils in boarding schools in extra-time activities. Kiev, 200.
27. Karpushevska, L. R. (2010). Analytical-oriented art therapy as a means of pedagogical support for gender-role self-determination of high school pupils in residential institutions. Scientific works: science. - method. journal of Peter Mohyla Nikolaiev State University. 91-95.
28. Kanishevskaya, L.V. (2011). Theoretical and methodological foundations for the upbringing of social maturity of high school pupils of secondary boarding schools in extra-time activities. PhD thesis. 512.
29. Shkurkina, V. M. (2004). Features of socio-pedagogical work with orphans in a residential institution. *Practical psychology and social work*, 4(61). 60-62.
30. Kanishevskaya, L.V. (2004). Scientific and pedagogical foundations of social and pedagogical rehabilitation of pupils of residential institutions: scientific and methodological manual. Institute of Problems of Upbringing APN of Ukraine. Kiev, 102.
31. Dolmatova, V.N. (2008). Psychological and pedagogical conditions for overcoming the dependent position of pupils of an orphanage. PhD thesis. Lipetsk, 171.
32. Berezin, S.V., Evdokimova, Yu. B. (2003). Social orphanhood: children and parents: materials for the course

"Pedagogical Psychology". Samara, 52.

33. Paliyeva, N. A. (2008). Upbringing and personal development of orphans in the conditions of alternative forms of life management. PhD thesis. Stavropol, 465.

34. Bekh, I. D. (1997). Spiritual values in the development of personality. Pedagogy and psychology, 1. 124-129.

35. Zhurba, K. O. (2004). Education of spiritual culture among adolescents: methodological recommendations. Kiev, 65.

36. Sukhomlinska, O.V. (1996). Modern values in education: problems, prospects. The way of education, 1. 24-27.

37. Chorna, O. O. (2006). Indicators and levels of formation in younger pupils of respectful attitude towards people. Psychological and pedagogical problems of a rural school: col. of scient.works. Pavel Tychna Uman State Pedagogical University. Kiev, 15. 133-137.

38. Schkilna, I. M. (2014). Education of humanistic values of older adolescents in the interaction of family and school. PhD thesis. Kiev, 190.

39. Bekh, I. D., Hanusenko, N. I., Chorna, K. I. (2005). The concept of educating the humanistic values of pupils. To the optional course "Fundamentals of Humanistic Morality" School World, 45. 4-11.

40. Biletska, I.O. (2003). The content and structure of the value of another person. Science and modernity: sb. works of M.P. Dragomanov National Pedagogical University. V. XXXVII. 36-46.

41. Kremen, V. G. (2008). Encyclopedia of Education. Kiev, 1040.

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2021.6(137).28

УДК: 378.147-796.818

Хацяюк О.В.,

заслужений тренер України, старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ

Кіндзер Б.М.,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри фехтування, боксу та національних одноборств Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Пришва О.Б.,

кандидат педагогічних наук, доцент, В.о. завідувача кафедри теорії та методики фізичного виховання Херсонського державного університету

Івченко А.О.,

науковий співробітник науково-дослідного відділу

розвитку фізичного виховання спеціальної фізичної підготовки і спорту

Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Кулібаба С.О.,

старший викладач кафедри фізичного виховання та ЛФК

Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

Кусовська О.С.,

старший викладач кафедри боксу, боротьби і важкої атлетики

Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту,

ПРОГРАМА УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ОДНОБОРЦІВ-ВETERANІВ (НА ПРИКЛАДІ БОРЦІВ САМБО)

На сьогодні спостерігається підвищення зацікавленості світової спільноти до руху спортсменів-ветеранів, зокрема одноборців, які спеціалізуються в боротьбі самбо (спортивний розділ). Враховуючи вище зазначене, провідної та вагомій ролі набуває науково-методичне забезпечення ключових компонентів професійної діяльності спортсменів-ветеранів, які спеціалізуються в боротьбі самбо. Вибір оптимального техніко-тактичного арсеналу одноборців досліджуваної категорії із урахуванням їх індивідуально-типологічних особливостей, дозволяє досягнути головної мети – підтримання оптимальної спортивної форми та здобуття перемоги на змаганнях різних рангів з обраного одноборства.

В результаті теоретичного дослідження членами науково-дослідної групи розроблено програму удосконалення техніко-тактичної підготовленості самбістів-ветеранів в системі їх річного циклу підготовки. Нами очікується, що впровадження у систему багаторічної підготовки одноборців-ветеранів, які спеціалізуються в боротьбі самбо програми удосконалення їх техніко-тактичної підготовленості сприятиме підвищенню активності та ефективності змагальних дій, що забезпечить успішний їх виступ на змаганнях різних рангів.

Перспективи подальших досліджень у обраному напрямі наукової розвідки передбачають апробацію програми удосконалення техніко-тактичної підготовленості самбістів-ветеранів в системі їх річного циклу підготовки із урахуванням їх індивідуально-типологічних та фізіологічних особливостей.

Ключові слова: багаторічна підготовка, боротьба самбо, змагальна діяльність, одноборці, програма, рухові навички, самбісти-ветерани, тактика, техніка

Oleksandr Khatsaiuk, Bogdan Kindzer, Oles Pryshva, Anastasiya Ivchenko, Sergii Kulibaba, Olha Kusovska.
Program for improving the Technical and Tactical training of veteran athletes who specialize in Martial Arts (on the example